

It was found that the first form of land management was more profitable to use as a rental. The latest form of land management should be used as a support resource (possibly temporary), and the land market should promote the use by agricultural enterprises of their own land.

Keywords: land market, agriculture, farms, rent, rental, property, moratorium.

УДК 338.246.025.88 (477)

ПРІОРИТЕТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ

Р.І. РИБЧАК

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті аналізуються радикальні зміни у формуванні нових інститутів системи розподілу економічних факторів виробництва як вихідної засади всієї системи розподілу доходів. Доведено, що на викривлення приватизації та на деформацію функціональної ролі приватної власності вплинули інституціональні чинники, які не були враховані економістами-реформатами в країнах із транзитивною економікою.

Соціально-економічний розвиток України в найближчі роки і у віддаленій перспективі визначатиметься тими змінами, що відбулися і відбудуться у системі власності і які здійснювалися завдяки роздержавленню та приватизації. Приватизаційні процеси і зміни у структурі власності, які мали місце протягом останніх років, привели не тільки до перебудови економічних відносин, а й змінили суспільно-політичний лад у державі. Саме тому, питання формування ефективної політики приватизації та управління державною власністю на сучасному етапі радикальних змін у державі є досить актуальними.

В сучасній економічній літературі проблеми приватизації та участі держави у цих процесах досліджуються достатньо широко: в монографіях, посібниках, працях вітчизняних і зарубіжних вчених, які присвячені дослідженню питань приватизаційної теорії та практики.

Загальні та спеціальні підходи і принципи в організації управління процесами трансформації відносин власності досліджували такі науковці: В.Авер'янов, В. Бакуменко, А. Гальчинський, А. Ачкасов, І. Жадан, С. Ледомська, М. Чечетов, В. Юрчишин, світовий досвід управління приватизаційними процесами розкрито у працях Дж. Кейнса, О. Рябченка, Дж. Стігліца, Ю. Єханурова та інших.

Цікаві матеріали досліджень знаходимо у працях В. Ларцев (виділив основні етапи вітчизняної приватизації), С. Ледомська, В. Ларцев (провели підсумки сертифікатної приватизації в Україні (1995 – 2000рр.), Д. Богиня і Д. Волинський (дослідили соціально-економічні аспекти приватизації),

В. Павлов і І. Кривов'язюк (з'ясував цілі, завдання, особливості приватизації державних підприємств).

Завдання дослідження: проаналізувати теоретичні і практичні аспекти приватизації в умовах сучасної економіки, уточнити сутність приватизації, її місце у структурі державного регулювання економіки, визначити тенденції приватизації та надати пропозиції для підвищення ефективності приватизації та ролі інституціонального напрямку в трансформаційних процесах в Україні тощо.

В основу нашого дослідження покладено діалектичний метод пізнання та системно-логічний підхід до вивчення економічних явищ і процесів.

Досвід ринкових перетворень в економіці пострадянських країн свідчить про складність, хаотичність, невпорядкованість і непередбаченість процесів і явищ, пояснення яких із позицій ринкового фундаменталізму неможливим, що потребує пошуку і використання інших шкіл і концепцій, накопичених людством. Коли всебічно й докорінно реформуються економічна, правова та політична системи, неабияке значення має вміле використання теорії інституціоналізму. Свідомо наголошуємо на важливості інституціональних факторів, оскільки вони відіграють нині визначальну роль у цілеспрямованій державній перебудові відносин власності, юридичних і політичних інститутів.

Інституціональний підхід передбачає розглядати економіку не як статичну систему, а як живий організм, що постійно трансформується. Економіка України саме тепер і переживає цей момент перетворення.

Проте предметом дослідження інституціоналізму є не лише ринковий механізм саморегулювання, а й проблеми безробіття, структурної незбалансованості, проблеми взаємозв'язку економіки і політики, визначення ролі держави, суспільної організації людей.

Специфіка соціально-економічного і політичного стану в Україні в тому, що одночасно відбувається становлення державності і реформування економічної системи. Тому відсутність сталих і розвинутих інститутів державності уповільнює і деформує процеси приватизації як головного елемента реформування економіки. Відсутність зрілих державно-політичних інститутів, політичної волі у реформуванні економічної системи, а також низький рівень знань ринкової економіки призвели суспільну систему України до кризи.

Означені особливості сучасного розвитку не були враховані при розробці концепції приватизації більшості пострадянських країн, що перетворило приватизацію на розподіл економічних факторів виробництва, тим самим деформувало процес створення приватної власності як інституціональної основи економіки вільного підприємництва.

В умовах командної системи приватизація набула суто розподільного характеру, перетворившись на присвоєння державної власності фінансовою олігархією. Така «приватна власність» ніколи не виплекає власника, господаря, раціональну і бережливу людину. Адміністративно-номенклатурний приватний власник і надалі буде вигадувати й використовувати всілякі можливі й неможливі способи перерозподілу державного сектору економіки задля

примноження своєї монополістичної власності. Така «приватна власність» не лише нетрудова, а й не підприємницька. Результатом функціонування такої власності є формування особливої системи розподілу доходів в Україні. Якщо в командно-адміністративній моделі економіки розподіл національного доходу був націлений на розширення виробництва засобів виробництва, тим самим постійно створювалися робочі місця, то сьогоднішня система розподілу направлена на непродуктивне використання ресурсів. Тому в суспільстві сформувалась ідеологія розбещеності, ідеологія «бізнесмена», який лише завдяки маніпуляціям ціни, подачок, хабарництва став багатим. Це явище набуло в окремих країнах із транзитивною економікою масового характеру й на сьогодні вже трансформується у відповідні принципи, без яких будь-яка контракція в економіці вже не може здійснитися. Зазначимо, що ці «правила» поступово перероджуються в «об'єктивні» інституції, тому молода генерація «підприємців-розподільників» сприймає їх як належне. З кожним наступним роком стає все важче відрізнити тіньові доходи від не тіньових, відокремлювати на методичному рівні винагороду від винахідливості й підприємливості від винагороди за «домовленістю», тобто за тіньовими «контрактами».

Суть помилки в тому, що ми спробували механічно перенести готові досконалі форми акціонерного підприємництва, які формувалися в західних ринкових системах протягом останнього століття на базі, (на цьому особливо наголошуємо), дрібної приватної власності та ще й за умов економічної свободи, на нашу адміністративну, безконкурентну, з позаекономічними формами примусу до праці економіку.

Нормативні акти України щодо проблем приватизації свідомо чи несвідомо внесли велику плутанину в методику оцінювання базової вартості підприємства, що приватизується, як за суттєвими ринковими критеріями, так і з огляду на різного роду індексації. Незнання теоретичних основ, та закономірностей ринкової економіки (чи свідоме їх ігнорування) призвело до фатальних помилок політиків, урядовців і правників у визначенні порядку технології приватизації, рівня цін і державного регулювання інвестиційної стратегії, тощо.

Представники інституціоналізму вважають, що стимулювання ефективного попиту краще, ніж ринок, здатна вирішувати завдання ефективного використання ресурсів, якщо вона супроводжується заходами з контролю за цінами і доходами. Вагоме значення в концепції інституціоналістів має ідея соціального контролю за економікою, центральне місце в якій відводиться державі, зокрема її фінансовим органам. Так, на думку Дж. Гелбрейта, необхідно більше покладатися на фінансову, ніж на грошово-кредитну політику, поєднуючи її з підвищенням податків, скороченням бюджетного дефіциту із значним зниженням процентних ставок. Автор також стверджує, що необхідно збільшувати урядові витрати в суспільстві для якого характерне процвітання приватного бізнесу.

У результаті цього в Україні досі не склалася ефективна інституційна система яка забезпечувала б оптимальне використання національного економічного потенціалу та могла б стати основою суспільного консенсусу

щодо стратегічних завдань. З нашого погляду основними цілями економічної стратегії держави в інституційній сфері мають стати створення умов для підвищення ефективності діяльності підприємств, створення конкурентного середовища та оптимізація частки державного сектору економіки. Це потребує поєднання завдань зміцнення національного приватного капіталу, підвищення ефективності управління державним сектором економіки, вдосконалення корпоративного управління, створення інституційних механізмів забезпечення функціонування різних форм власності та господарювання.

Відтак основними шляхами подальших інституційних перетворень в Україні мають стати:

- продовження приватизації інвестиційно привабливих підприємств;
- здійснення перед приватизаційної підготовки інвестиційно непривабливих підприємств з метою підвищення їхньої вартості та наступної їх приватизації;
- приватизація неперспективних для надання державної допомоги та функціонування в державній власності підприємств за символічну ціну;
- підвищення ефективності функціонування державних підприємств.

Вибір одного з наведених шляхів для конкретних підприємств має здійснюватися на підставі виважених науково обґрунтованих методик з урахуванням стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку країни.

На нашу думку, продовження курсу на приватизацію стратегічно важливих потужних виробничих комплексів з метою фінансування поточних видатків бюджету є неприпустимим. Критерії прийняття рішень стосовно приватизації мають базуватися на пріоритетності підвищення технологічного рівня підприємств, зростання їх конкурентоспроможності, а кошти, отримані від приватизації ефективно розподіляться для задоволення потреб стратегічного розвитку суспільства.

Пріоритетним завдання подальшої приватизаційної політики є також забезпечення суспільної довіри до приватизаційних процесів. Це дозволить уникнути в подальшому небезпеки поновлення дискусій щодо правомірності укладання приватизаційних угод, які вже завдали суттєвого негативного впливу на інвестиційний імідж України. З цією метою в політиці щодо приватизації необхідно зробити акцент на:

- відкритому й зрозумілому формулюванні стратегії приватизації в загальному контексті стратегії розвитку економіки України;
- забезпеченні прозорості та аргументованості політичних рішень щодо приватизації ключових підприємств національної економіки;
- відкритій системі протидії будь-яким способам тіньового відчуження об'єктів державної власності;
- забезпеченні прозорості процесів приватизації та їх системного моніторингу.

Реалізація наведених стратегічних орієнтирів вимагає пошуку оптимальних економіко-правових та політико-організаційних механізмів приватизації, які дозволять вивести на перший план при її здійсненні завдання структурної модернізації національної економіки, підвищення продуктивності

використання національного ресурсного потенціалу, формування ефективних власників, зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, забезпечити перехід від стихійного зменшення частки державної власності до регульованого розвитку приватного сектору економіки.

Варто було б також підкреслити, що приватизація – механізм, за допомогою якого вдалося зробити незворотними процеси ринкової трансформації відносин власності в Україні. Цей механізм спрацював чудово, так, як жоден інший спрацювати не зміг би. Однак етап широкомасштабної приватизації вже завершено, й зараз ми стоїмо на межі за якою, якщо не змінити підходи до приватизації підприємств, які складають основу національної економіки і безпеки держави, можна опинитися в ситуації, коли продавати вже немає чого, а економіка не набула навіть й ознак конкурентоспроможності.

З нашого погляду, поряд із зазначеним перспективним напрямком є проведення «точкової» приватизації через первинне публічне розміщення акцій на організованому ринку, в тому числі, на провідних фондових майданчиках світу, в Україні, а також шляхом прямого продажу фізичним особам. Такий механізм добре зарекомендував себе у Польщі, Угорщині, країнах Балтії. Він надає можливість залучити кошти населення до приватизації, забезпечує ринковий механізм визначення ціни об'єкта, що приватизується, є важливим засобом фондового ринку, індивідуально для кожного об'єкта (або групи однорідних об'єктів) з урахуванням очікуваних вигод та ризиків.

Можливими моделями подальшої приватизації могли б бути наступні:

- продаж 100% (або близької до цієї частки) акцій, в результаті чого отримується найбільша фінансова вигода для державного бюджету, залучається на вітчизняний ринок стратегічний інвестор, та формується сучасна модель конкуренції на ринку України;
- частковий продаж акцій зі збереження у власності держави 51% активів, а тому як наслідок зберігається активна стратегічна позиція держави на відповідному ринку, та забезпечується прямий вплив держави на прийняття рішень підприємства, що дозволяє безпосередньо врахувати ймовірні ризики та загрози;
- продаж контрольного пакету акцій зі збереженням участі держави в капіталі підприємства, а відтак, зберігається механізм впливу з боку держави на діяльність компанії, зростає обсяг можливого залучення інвестицій та формується довгостроковий державний інвестиційний портфель;
- відокремлення та приватизація ліквідних активів означатиме, що при збереженні контрольного пакету акцій або 100% держави на менш привабливі, проте стратегічно важливі сегменти (наприклад, інфраструктуру) з спрямуванням отриманих від приватизації коштів на їх розбудову, в результаті цього з'являється можливість продажу ліквідних активів за ціною, ближчою до ринкової, зберігається контроль держави над стратегічно важливими складовими галузі, держава як власник отримує потужний інвестиційний ресурс для інвестування, що

збільшує капіталізацію компанію, що залишається під контролем держави.

Перші кроки реалізації таких положень вже були здійснені Фондом державного майна.

За роки приватизації за 1992 – 2011 роки роздержавлено більше ніж 127 тис. об'єктів, починаючи з 1992 року в Україні приватизовано 28 779 об'єктів державної форми власності (табл. 1).

1. Кількість об'єктів, які змінили державну форму власності в 1992 – 2011 рр.

Регіональні відділення Фонду	1992 – 2010 рр.	2011 р.	1992 – 2011 рр.
По області:			
Вінницькій	1 219	22	1 241
Волинській	691	5	696
Дніпропетровській	1 833	5	1 838
Донецькій	4 145	7	4 152
Житомирській	1 238	3	1 241
Закарпатській	412	9	421
Запорізькій	1 321	9	1 330
Івано-Франківській	481	1	482
Київській	1 079	2	1 081
Кіровоградській	685	2	687
Луганській	1 692	2	1 664
Львівській	1 563	28	1 591
Миколаївській	1 098	9	1 107
Одеській	1 458	3	1 461
Полтавській	874	15	889
Рівненській	849	5	854
Сумській	854	4	858
Тернопільській	757	4	761
Харківській	1 507	6	1 603
Херсонській	568	5	573
Хмельницькій	586	1	587
Черкаській	792	4	796
Чернівецькій	495	1	496
Чернігівській	648	6	654
м. Києву	126	7	1 133
в АР Крим та м. Севастополі	188	8	196
Фонд майна АР Крим	387	0	387
Усього	28 606	173	28 779
У т. ч. центральний апарат Фонду	1 395	13	1 408

За 1992 – 2011 роки від приватизації державного майна надійшло більше ніж 54 млрд. грн, 4,5 млрд. грн від оренди державного майна, 5,1 млрд. грн дивідендів, нарахованих на державні акції (паї), переважна частина яких перерахована до державного бюджету, що дало змогу вирішити багато соціальних та економічних питань.

Висновки. В контексті наведених завдань, запровадження прозорого та ефективного механізму реалізації державою своїх прав як власника та повноцінна інтеграція державних підприємств у єдине конкурентне середовище в Україні потребуватимуть:

- запровадження для підприємств державного сектору економіки середньострокових (на 3 – 5 років) інвестиційних планів розвитку, які мають стати основою для ухвалення рішень щодо зміни організаційно-правової форми підприємств, аналізу положення підприємства на ринках, формування інвестиційного портфеля, стратегії соціальної політики тощо;
- визначення правових основ і механізмів управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами держави, зокрема – щодо чіткого регламентування дій представників держави в органах управління господарських суб'єктів;
- посилення контролю за ефективністю використання орендованого державного майна;
- запровадження єдиних методологічних підходів до складання та затвердження фінансових планів на державних підприємствах, запровадження середньострокових інвестиційних планів розвитку;
- впровадження прозорих механізмів визначення частки прибутку акціонерних товариств з державною часткою, яка спрямовується до фонду сплати дивідендів, з урахування пріоритетності завдань стратегічного розвитку та зміцнення конкурентоспроможності цих підприємств;
- нормативно-методичного забезпечення ефективного управління державними пакетами акцій, які не мають статусу контрольного;
- удосконалення механізмів контролю за діяльністю суб'єктів господарювання з державною часткою (з метою запобігання незаконному відчуженню пакетів акцій переданих до статутних фондів холдингових компаній, виведення державного майна і активів за межі державного впливу);
- створення єдиного організаційного центру для реалізації функцій управління об'єктами державної власності;
- введення персональної відповідальності керівників органів виконавчої влади за результати роботи підприємств державного сектору, який належить до сфери їх управління,
- запровадження інструментів громадського контролю над діяльністю суб'єктів господарювання, які належать до державної власності, у спосіб обов'язкового оприлюднення результатів їх фінансово-економічної діяльності, введення представників громадськості до спостережних рад стратегічно важливих підприємств національної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ачкасов А. С. Приватизація у перехідній економіці / А. С. Ачкасов // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 8. — С. 10 – 13.
2. Аналіз етапів приватизації за критерієм їх ефективності / О. М. Бондар, С. Ю. Ледомська, О. І. Синенко // Держ. інформ. бюл. про приватиз. — 2003. — № 4. — С. 3 – 6.
3. Богиня Д. Соціально-економічні аспекти великої приватизації: цілі і результати / Д. Богиня, Д. Волинський // Економіка України. — 2002. — № 12. — С. 35 – 43.
4. Зінченко О. Про основні цілі та напрями приватизації в Україні у 1991 – 2001 рр. / О. Зінченко // Держ. інформ. бюл. про приватиз. — 2001. — № 5. — С. 51 – 54.
5. Ларцев В. Основні особливості етапів приватизації / В. Ларцев // Економіка України. — 2001. № 3. — С. 43 – 51.
6. Панченко Н. Г. Приватизація в ринковій економіці // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 5. — С. 18 – 20.
7. Пасхавер, О. Приватизація в Україні: проміжні підсумки / О. Пасхавер // Економічне есе. — 2000. — Вип. 1. Українські підприємства: постприватизаційний період. — С. 28 – 52.
8. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід виконання Державної програми приватизації в 2011 році // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію – 2012. — № 5. — С. 2 – 15.

Одержано 19.11.12

В статье анализируются радикальные изменения в формировании новых институтов системы распределения экономических факторов производства как исходные принципы всей системы распределения доходов. Доказано, что на искривление приватизации и на деформацию функциональной роли частной собственности повлияли институциональные факторы, которые не были учтены экономистами-реформатами в странах с транзитивной экономикой.

Ключевые слова: *приватизация, трансформационные процессы, эффективность, институциональные факторы, отчуждение, частная собственность.*

Drastic changes in the formation of new institutions in the system of distribution of economic factors of production as the basic principles of the whole income distribution system were analyzed. It was proved that privatization drawbacks and the deformation of the functional role of private property were affected by the institutional factors that were not considered by the economists-reformers in the countries with the transition economies

Key words: *privatization, transformation processes, efficiency, institutional factors, transfer of property, private property.*